

18.3.2005

420/5/05

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Pasi Pölönen

LAUSUNTO SELVITYSMIEHEN MIETINNÖSTÄ ”HOVIOIKEUDEN SEULONTAMENETTELYN TARKISTAMINEN”

Oikeusministeriö on viitekohdassa mainitussa kirjeessään pyytänyt eduskunnan oikeusasiamieheltä lausuntoa selvitysmiehen mietinnöstä "Hovioikeuden seulontamenettelyn tarkistaminen" ja siihen sisältyvästä ehdotuksesta laiksi seulontamenettelyä hovioikeudessa koskevien oikeudenkäymiskaaren säännösten muuttamiseksi.

Lausuntonani esitän kohteliaimmin seuraavan.

1

Esityksen sisältö ja perusteet

Esityksen tavoitteena on saattaa oikeustila vastaamaan sitä tulkintaa, jonka hovioikeudet olivat omaksuneet seulontamenettelystä ennen korkeimman oikeuden ennakkopäätösten 2004:116 ja 2004:117 antamista. Esityksen mukaan hovioikeuden pääkäsitteilyn järjestämisvelvollisuudesta säättävät oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 14 § ja 15 § eivät olisi voimassa seulontamenettelyssä, vaan vasta jatkettaessa valituksen tutkimista tämän jälkeen. Näin ollen seulottaviksi voisivat (jälleen) tulla myös sellaiset valitukset, joissa on kyse suullisen todistelun uskottavuuden arvioinnista.

Ehdotusta on perusteltu seulontamenettelystä ensimmäistä kertaa säädettäessä vallinneella eduskunnan tarkoituksella. *LaVM 27/2002 vp s. 7* lausutaan: "*Silloin kun asiassa on valituskirjelmän mukaan kysymys suullisen todistelun uskottavuuden arvioimisesta, seulontamenettelyssä arvioidaan kirjallisen oikeudenkäyntiaineiston perusteella se, onko käräjäoikeuden näytön arvioinnin oikeellisuutta syytä epäillä. Mikäli epäilyä ei ole, käräjäoikeuden näytön arviointiin voidaan luottaa ja jättää asia käräjäoikeuden ratkaisun varaan (ns. luottamusperiaate). Jos sen sijaan valittaja pystyy horjuttamaan luottamusta käräjäoikeuden näytön arviointiin tai jos siihen ei voida riittävällä varmuudella ottaa asiakirjojen perusteella kantaa, asia siirtyy täystutkintaan.*"

Samoin kuin voimassa olevaa säännöstä koskevassa hallituksen esityksessä 91/2002 (sekä *PeVL 35/2002 vp s. 3*), uudistusta on perusteltu edelleen hovioikeuksien voimavarojen tehokkaammalla kohdentamisella asioihin, joissa on todellista oikeussuojan tarvetta, jolloin myös asioiden käsittelyajat lyhenisivät ja asianosaisille ja todistajille aiheutuvat kustannukset ja haitat vähenisivät. Esitystä on lisäksi perusteltu nykytilaan liittyvällä ongelmalliseksi koetulla piirteellä eli sillä, että rikosasian vastaaja voi lykätä tuomion täytäntöönpanoa syyksi lukemisesta valittamalla, vaikka todellinen valituksen aihe olisi itse

asiassa jokin muu.

Valittajien yhdenmukaisen oikeusaseman takaaminen on esitetty keskeisenä perusteena seulontamenettelyn uudistamiselle. Nykytila on nähty ongelmallisena sikäli, että valittajan oikeusasema voi samanlaisissa asioissa muodostua erilaiseksi yksinomaan siitä riippuen, missä menettelyssä valitus on hovioikeudessa käsiteltävä.

2

Seulontamenettelyn uudistus muutoksenhakuoikeuden kannalta

Nähdäkseni esityksen perusteluissa esitetyt tavoitteet (muun muassa voimavarojen käytön tehostaminen ja oikeudenkäynnin osallisille koituvien rasitusten vähentäminen) ovat sinänsä sellaisia asianmukaisia päämääriä, jotka täyttävät muutoksenhakuoikeuden rajoittamiselle Euroopan ihmisoikeussopimuksessa asetetut vaatimukset (ks. *Krombach v. Ranska* (13.2.2001) –tuomion kohta 96: "legitimate aim"). Koska ihmisoikeussopimuksen seitsemännen lisäpöytäkirjan 2 artiklan vaatimukset eivät ole erityisen pitkälle meneviä, ja kansallisen sääntelyn harkintamarginaali muutoksenhaun edellytysten ja noudatettavan menettelyn sääntelyssä on varsin laaja (ks. *Pellonpää, Matti*: Euroopan ihmisoikeussopimus, 2000, s. 515-517), esitetylle lainmuutokselle tuskin on esteitä Suomea sitovien ihmisoikeusvelvoitteiden johdosta.

PeVL 35/2002 vp s. 3 katsottiin seulontamenettelyn yleisesti ottaen täyttävän perustuslain 21 §:n 2 momentin mukaisen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluvan oikeuden hakea muutosta. Perustuslakivaliokunta kuitenkin jatkoi seuraavasti: "*Hovioikeuksien on -- sovellettava asioiden käsittelyn eriyttämissääntelyä perus- ja ihmisoikeussäännösten vaatimuksia vastaavalla tavalla mm. niin, etteivät seulontamenettelyssä tehtävät ratkaisut yksittäistapauksissa loukkaa oikeutta suulliseen käsittelyyn. Näin ymmärrettyinä ehdotettu sääntely valiokunnan mielestä täyttää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin kuuluvat sisällölliset vähimmäisvaatimukset.*" Edelleen lausunnossa s. 4 arvosteltiin alkuperäistä lakiesitystä osin liian väljästi ja epätasaisesti muotoilluksi ja katsottiin: "*Laissa on mainittava ainakin suullinen käsittely ja mahdollisesti muitakin sellaisia asianosaisten oikeusturvan kannalta olennaisia seikkoja, joiden perusteella valitus on esityksen tarkoitusta vastaavasti otettava täystutkintaisessa menettelyssä käsiteltäväksi.*"

Mietinnössä (s. 6) esitettyä näkemystä siitä, että muutosesitys ottaa suullisten käsittelyiden tarpeen riittävällä tavalla huomioon, voidaan sinänsä pitää mahdollisena. Siteeratun perustuslakivaliokunnan lausunnon valossa voi silti olla jossain määrin epäselvää, riittäisikö suullisten pääkäsittelyiden vähentymiseen hovioikeuksissa johtava ehdotettu seulontamenettelyn muutos täyttämään kaikki perustuslain 21 §:n edellyttämät oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytykset, ja erityisesti, onko seulonnan kriteereistä säädetty riittävän täsmällisesti.

3

Luottamusperiaatteesta ja muutoksenhakijoiden aseman yhdenmukaisuudesta

Selvitysmiehen mietinnössä keskeinen asiallinen seulonnan edellytysten

muutos on se, että valitus voitaisiin seuloa enemmän tutkinnasta, jos on yksimielisesti selvää, että "käräjäoikeuden näytön arvioinnin oikeellisuuteen voidaan pääkäsittelyä toimittamatta luottaa." Sanamuodosta ilmenevää ns. luottamusperiaatetta on erityisesti korostettu selvitysmiehen mietinnössä. Ongelmallisena pidetään tulkintaa siitä, että luottamusperiaate olisi voimassa vain esittelystä ratkaistavissa asioissa, ja että pääkäsittelyssä ratkaistavissa asioissa lähtökohta olisi päinvastoin luottamusperiaatteelle vastakkainen siten, että myös periaatteessa perusteettomatkin näytön arvioinnin riitautukset johtavat velvollisuuteen järjestää pääkäsittelyä.

En näe tätä vastakkainasettelua aivan osuvana. On luonnollista, että esittelystä ratkaistavissa asioissa luottamusperiaatteen asema (ja ylipäätään merkitys) on erilainen kuin asioissa, joissa muutoksenhaussa aktualisoituu kysymys suullisen todistelun uskottavuudesta. On huomattava, että OK 26 luvun 15 §:n 2 momentin sanamuodon mukainen luottamusperiaate kohdistuukin nimenomaan ja vain todistelun arviointiin.

Mietinnössä pidetään muutoksenhakujärjestelmän nykytilan keskeisimpänä ongelmana sitä, että seulonnan edellytykset ja oikeuden saatavuus muutoksenhaussa riippuvat "asian käsittelyjärjestyksestä". Mietinnössä katsotaan, että valittajan oikeus saada hovioikeuden asiaratkaisu ei saa muodostua erilaiseksi yksinomaan sen perustella, missä menettelyssä tai minkälaiseen todisteluun perustuen hänen asiansa on käräjäoikeudessa käsitelty, tai miten se on hovioikeudessa käsiteltävä. Mietinnössä katsotaan, että nykyinen järjestelmä kohtelee valittajia eri tavoin samanlaisissakin asioissa "pelkästään käsittelyjärjestyksen perusteella" ja että tämä epäkohta on kiireellisesti korjattava.

Mielestäni kyse ei ole valittajan aseman heikentymisestä tai vahvistumisesta pelkästään käsittelyjärjestyksen perusteella tai epäyhtenäisistä käytännöistä vaan siitä, että käräjäoikeuden ratkaisun oikeellisuuden kontrolli yksinkertaisesti edellyttää erilaista menettelyä, kun kyse on suullisen todistelun uskottavuudesta. Kysymys suullisesta todistelusta määrää käsittelyjärjestyksen ja samalla osaltaan sen, voidaanko valitus seuloa pois jatkokäsittelystä. Tässä ei itsessään ole mitään epäjohdonmukaisuutta tai poikkeamista yhdenmukaisesta menettelystä. Päinvastoin, kaikki valitukset käyvät läpi samanlaisen seulontaprosessin. Suullisen todistelun kysymykset vaihtelevat juttukohtaisesti, eikä siten voida katsoa, että "samanlaisissa" asioissa meneteltäisiin eri tavoin. Toisin kuin mietinnössä katsotaan, käsittelyjärjestys ei siis määrää sitä, voidaanko asia seuloa. Sen määrää kysymys suullisesta todistelusta. Seulonnan läpäisseen asian myöhempi käsittelyjärjestys on seuraus asian laadusta, ei itsessään määräävä tekijä. Mietinnössä on mielestäni omituisella tavalla käännetty seuraus syyksi.

Mielestäni lakiesityksen valmistelussa tulisi myös ottaa selvemmin huomioon se mahdollisuus, että asianosainen saattaa vasta hovioikeusvalituksessaan ensimmäistä kertaa nimetä henkilötodistelua – menettely on mahdollinen preklusion estämättä rikosasioissa (*LaVM 27/2002 vp s. 15-16* mukaan seulontaa ei nähty mahdollisena, jos katsotaan, että hovioikeuden on otettava vastaan *uutta* suullista todistelua).

Mietinnössä esitetty malli, jossa kirjallisessa seulontamenettelyssä arvioitaisiin

se, onnistuuko valitus horjuttamaan luottamusta kärjäoikeuden ratkaisun oikeellisuuteen, laajentaisi luottamusperiaatteen soveltamisalaa ja merkitystä aikaisemmasta. Voimassa oleva oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 15 §:n 2 momentti lähtee tilanteesta, jossa riitautettua todistelua *ei enää voida vastaanottaa* hovioikeudessa. Ehdotetuin tavoin laajennettu luottamusperiaate asettaisi välittömyysperiaatteen aikaisempaan verrattuna oleellisesti erilaiseen asemaan. Mielestäni seulontakynnyksen ja valituksen hyväksymiskynnyksen – jotka ovat eri asioita – keskinäistä suhdetta tulisi pohtia lainvalmistelussa huomattavasti perusteellisemmin kuin mitä nyt on tehty.

4

Kärjäoikeuden perusteluiden tärkeydestä

Nyt esitetty seulontamalli tulisi perustumaan entistä vahvemmin kärjäoikeuden perusteluiden varaan. Kärjäoikeuden tuomioon tyytymättömän henkilön kannalta seulontakynnyksen ylittäminen voi esitetystä järjestelmässä oleellisesti vaikeutua, jos kärjäoikeuden tuomiossa ei ole seikkaperäisesti analysoitu esitettyä näyttöä ja ennen kaikkea näytöstä tehtyjä johtopäätöksiä ja niiden perusteita. Mietinnön mukaan valittajan olisi kyettävä yksityiskohtaisesti perustelemaan riitautuksensa, jotta kärjäoikeuden päättely voitaisiin saattaa kyseenalaiseksi. Toisaalta, mietinnössä esitetyn esimerkin valossa voidaan katsoa myös, että esimerkiksi todistajankertomuksen virhelähteiden tai relevanttien vaihtoehtoisten tapahtumainkulkuvaihtojen esille nostamisella valituksessa kärjäoikeuden tuomion perustelut on mahdollista osoittaa sikäli puutteelliseksi, etteivät ne enää synnyttäisi luottamusta kärjäoikeuden johtopäätösten oikeellisuuteen. Tässä mielessä seulontamenettelyn muutosesitys voisi johtaa sinänsä toivottavaan perustelutason nousemiseen ja mahdollisesti myös tuomioistuinasioiden käsittelyn painopisteen siirtymiseen entistä enemmän kärjäoikeustasolle.

5

Lopuksi

Oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 15 § ja korkeimman oikeuden seulontaratkaisut perustuvat siihen prosessiteoreettisesti oikeaan lähtökohtaan, että kärjäoikeuden suullisen todistelun uskottavuutta ei ole mahdollista luotettavasti arvioida kirjallisessa menettelyssä. Muutosesityksessä puolestaan lähdetään siitä, etteivät OK 26 luvun 14 § tai 15 § sovellu vielä seulontavaiheessa, ja että kärjäoikeuden näytönarvioinnin luotettavuus voidaan kirjallisessa menettelyssä riittävästi selvittää esimerkiksi valituskirjelmää ja kärjäoikeuden tuomiota toisiinsa vertaamalla.

Selvitysmiehen mietinnön mukaista esitystä voidaan kritisoida todistusteoreettisesti. Erityisesti luottamusperiaatteen ja välittömyysperiaatteen yhteensovittaminen muutoksenhakumenettelyssä ja tähän liittyvä kysymys siitä, miten kärjäoikeuden suullisen todistelun arvioinnin oikeellisuutta voidaan arvioida kirjallisessa menettelyssä, ovat ongelmallisia.

Ehdotusta voidaan kuitenkin perustella painavilla hovioikeusmenettelyn joutuisuuteen ja hovioikeuksien voimavarojen oikeaan kohdentamiseen liittyvillä syillä sekä tavoitteella siirtää lainkäytön painopistettä kärjäoikeustasolle.

Asian jatkovalmistelussa tulisi mielestäni kiinnittää huomiota vakuuttavien ja johdonmukaisten perusteluiden esittämiseen. Lisäksi olisi syytä harkita myös oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 15 §:n tarkistamista esimerkiksi viittauksella niihin poikkeuksiin, joita ehdotettu seulontasäännös tarkoittaisi. Pelkkä seulontasäännöksen muutos tai sen esitöissä esitetty näkemys säännöksen tulkinnasta ei välttämättä ole riittävän täsmällistä lainsäätämistekniikkaa.